

ISSN 2278-5914

Satara Itihas Sanshodhan Mandal, Satara

(Inst. Reg. No. Maharashtra/13482/Satara/2010)

Research Booklet

SANSHODHAN

संशोधन

प्रतिसरकारचे अर्धव्यू-क्रांतिसिंह नाना पाटील

१९४२ चे चलेजाव आंदोलन : अमृत महोत्सवी वर्ष

३२. धावडशीचे ब्रह्मेंद्रस्वामी

प्रा.डॉ.कोरडे दत्तात्रेय ज्ञानदेव

८८

३३. किल्ले अंजिक्यतारा : एक भौगोलिक व ऐतिहासिक अवलोकन

प्रा.डॉ.अशोक श्रीरंग खाडे

९१

आधुनिक विभाग

३४. रमाबाई आंबेडकरांनी गृहिणींना दिलेली 'स्वत्वाची जाणीव' – अब्राहामी स्त्रीवादाच्या चर्चाविश्वाच्या कंगोन्यातून एक चिंतन

डॉ.गीतांजली भी.बोराडे

९३

३५. राजर्षि शाहू आणि भारतीय प्रश्न

प्रा.डॉ.मंजुश्री जयसिंगराव पवार

९७

३६. १८५७ सातारा परिसरातील हत्यारे, शस्त्रास्त्रे सरकार जमा करण्यासंबंधीची अप्रकाशित कागदपत्रे

डॉ.चंद्रकांत जगन्नाथ अभंग

९९

३७. ना.गोपाळ कृष्ण गोखले : व्यक्ति व संस्थापन भारत सेवक समाज

प्रा.श्रुती राजेंद्र भातखंडे

१०५

३८. कोल्हापूरच्या चित्रपटसृष्टीस 'प्रभात फिल्म कंपनी'चे योगदान

प्रा.डॉ.कविता अशोक गगराणी

११०

३९. धरण आणि भुकंप यांचा परस्पर संबंध आहे काय? विशेष अभ्यास कोयना जलविद्युत प्रकल्प

प्रा.डॉ.विश्वनाथ पांडुरंग पवार

११०

सौ.सुषमा देवानंद पवार

११०

४०. क्रांतिसिंह नाना पाटील आणि १९६२ चे भारत चीन युद्ध

प्रा.डॉ.सुमित संभाजी यादव

११७

४१. गुरव स्त्रियांचे गावगाड्यातील स्थान

डॉ.संघमित्रा विठ्ठलराव सरवदे पाचपिंडे

११९

४२. कोहिनूर हिन्द्याचा इतिहास

डॉ.मधुकर विठोबा जाधव

१२१

४३. प्रा.डॉ.एन.डी.पाटील रथतचे आधारवड

श्री.चंद्रकांत बाबूराव कुंभार

१२५

४४. महात्मा फुले यांचा शेतकरी विषयक दृष्टिकोन

श्री.राजू जगन्नाथ लोखंडे

१२७

४५. पुण्यातील शिवस्मारक आणि तत्कालीन वैचारिक संघर्ष

डॉ.सोपान शेंडे

१२९

४६. घिसाडी जमात-स्थानिक इतिहासाच्या दृष्टिकोनातून

प्रा.रमेश सोनू झरेकर

१३१

४७. भारतीय चित्रपटसृष्टीतील महाराष्ट्र फिल्म कंपनीचे योगदान.

प्रा.हमीद उमरअली काढी

१३३

४८. भारतीय चित्रपटसृष्टीतील महाराष्ट्र फिल्म कंपनीचे योगदान.

प्रा.हमीद उमरअली काढी

१३६

३२. धावडशीचे ब्रह्मेंद्रस्वामी

प्रा.डॉ.कोरडे दत्तात्रेय ज्ञानदेव

८८

३३. किल्ले अंजिक्यतारा : एक भौगोलिक व ऐतिहासिक अवलोकन

प्रा.डॉ.अशोक श्रीरंग खाडे

९१

आधुनिक विभाग

३४. रमाबाई आंबेडकरांनी गृहिणींना दिलेली 'स्वत्वाची जाणीव' – अब्राहामी स्त्रीवादाच्या चर्चाविश्वाच्या कंगोन्यातून एक चिंतन

डॉ.गीतांजली भी.बोराडे

९३

३५. राजर्षि शाहू आणि भारतीय प्रश्न

प्रा.डॉ.मंजुश्री जयसिंगराव पवार

९७

३६. १८५७ सातारा परिसरातील हत्यारे, शस्त्रास्त्रे सरकार जमा करण्यासंबंधीची अप्रकाशित कागदपत्रे

डॉ.चंद्रकांत जगन्नाथ अभंग

९९

३७. ना.गोपाळ कृष्ण गोखले : व्यक्ति व संस्थापन भारत सेवक समाज

प्रा.श्रुती राजेंद्र भातखंडे

१०५

३८. कोल्हापूरच्या चित्रपटसृष्टीस 'प्रभात फिल्म कंपनी'चे योगदान

प्रा.डॉ.कविता अशोक गगराणी

११०

३९. धरण आणि भुकंप यांचा परस्पर संबंध आहे काय? विशेष अभ्यास कोयना जलविद्युत प्रकल्प

प्रा.डॉ.विश्वनाथ पांडुरंग पवार

११०

सौ.सुषमा देवानंद पवार

११०

४०. क्रांतिसिंह नाना पाटील आणि १९६२ चे भारत चीन युद्ध

प्रा.डॉ.सुमित संभाजी यादव

११७

४१. गुरव स्त्रियांचे गावगाड्यातील स्थान

डॉ.संघमित्रा विठ्ठलराव सरवदे पाचपिंडे

११९

४२. कोहिनूर हिन्द्याचा इतिहास

डॉ.मधुकर विठोबा जाधव

१२१

४३. प्रा.डॉ.एन.डी.पाटील रथतचे आधारवड

श्री.चंद्रकांत बाबूराव कुंभार

१२५

४४. महात्मा फुले यांचा शेतकरी विषयक दृष्टिकोन

श्री.राजू जगन्नाथ लोखंडे

१२७

४५. पुण्यातील शिवस्मारक आणि तत्कालीन वैचारिक संघर्ष

डॉ.सोपान शेंडे

१२९

४६. घिसाडी जमात-स्थानिक इतिहासाच्या दृष्टिकोनातून

प्रा.रमेश सोनू झरेकर

१३१

४७. भारतीय चित्रपटसृष्टीतील महाराष्ट्र फिल्म कंपनीचे योगदान.

प्रा.हमीद उमरअली काढी

१३३

४८. भारतीय चित्रपटसृष्टीतील महाराष्ट्र फिल्म कंपनीचे योगदान.

प्रा.हमीद उमरअली काढी

१३६

अत्यन्त दुराका असले न्याया
होतो हा विचार शास्त्रीय नव्या
ता, त्यावेळी ६०० मीलांची
खडक झिजल्याने प्रियंका
प झाले आहेत. गीम, नाही
वी असल्याचे त्यांच्या नव्यांचे

क्रांतिसेसाठी भेगा भरणे, नाही
मध्ये धरणाच्या अनुभवाम
त्वे काम पुरुष करण्यात आले
बूतीकरण झाले असल्यामुळे
हे, तसा भूकंपाचा सदाभवेद
आसर्वदुर प्रचार झाला असला
त.

भादर्श नमुना आहे. सोडवा
स्टीगमुळे धरणाचा भाग एव्हा
जीच मजबूत आहे. कायक
आहे. ६.५ रिस्टर क्षमतेच्या
झाले आहे. यामुळे कोणमा

रणाचे अधीक्षक अभियान
आ नाही. १९६७ सालच्या
नियमा धरणाला कोणताही

चा शासकीय पातळीवरून
राष्ट्राची भाग्यरेखा ठरलेल्या
धरण मजबूतीकरणानंतर
त आहे. धरणामुळे भूकंप

४०. क्रांतिसिंह नाना पाटील आणि १९६२ चे भारत चीन युद्ध

प्रस्तावना : क्रांतिसिंह नाना पाटील जीवनभा म्याजकाणा व गत्काणान प्रयोग होते न्यायी प्राण्या जीवनाने न्यायीमुळे बांधगाळी व्यापारावर उपरांग क्रियावाची क्रमांकित विचारधारा काळाने गोगारीव जनतेने कल्याणामार्गी ने प्राणीय क्रमांकित गारीब दाखल झाले होते. क्रांतिसिंह नाना पाटील यांनी ठाप राष्ट्राची भूमिका घेवून आले वेगळेणा दाखल दिले होते न्याया या १९६२ च्या युद्धातील भूमिक्यांना इतरांना

क्रांतिसिंहाचा भारतीय कम्युनिस्ट पार्टीत प्रवेश : भारतीय स्वातंत्र्य उक्तव्यातील जेंडे नेते व मातारा प्रतिमकांचे झाले क्रांतिसिंह नाना व कामगार किसान पक्षात त्यांनी कार्य केलेले होते. तीरीही सर्वसामान्य गोगारीव जनतेचे हित या आपल्या अंतिम ध्येयामुळे ने कधीही विचारित चलवली ओहेटी लागलेली होती. ^१ महाराष्ट्रातील कॅंपिसविरोधी गटातील वहूजन समाजाचे अनेक नेते कॅंपिसमध्ये परत जात होते. न्याया नेते

परंतु श्रमिकांचे राज्य आणण्याचे स्वप्न उराशी बाळगणारे क्रांतिसिंह परत कॅंपिसमध्ये गेले नाहीत, तसेच त्यांना नवीन मार्गीही समाप्त नव्हता. अशा या द्विघा परिस्थितीवेळीच १९५२ मध्ये भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाने जाहीर निवेदन काढून देशातील क्रांतिकारकांना लोकशाही कांती पुढे नेण्यासाठी आपल्या पक्षात येण्याचे आवाहन केले. ^२ त्यानुसारा देशातील अनेक लोकोप्रमाणे मुंबईतील लाखो गिरणी कामगार तसेच साताच्यातील बाबुराव जगताप, माधवराव गायकवाड, शेख काका इ.लॅक कम्युनिस्ट पक्षात गेले होते. तिंब, ता.जि.सातारा वेदील बाबुराव जगताप हे मुंबईतील कामगारांचे पुढारी होते. क्रांतिसिंहांशी त्यांचे जिज्ञास्याचे संबंध होते. त्यांच्या प्रयत्नाने नानांनी १९५३ मध्ये नाशिक जिल्ह्यातील रानवट येदील भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाच्या परिषदेत कम्युनिस्ट पार्टीत प्रवेश केला. ^३

कम्युनिस्ट पार्टीतील प्रारंभीचे कार्य : भारतीय कम्युनिस्ट पार्टीची स्वातंत्र्यचलवलीत नुकीच्या भूमिकेमुळे कम्युनिस्टाविषयी जनतेत अस्तित्वातील आपल्या पक्षात येण्याचे आवाहन केले. ^४ त्यानुसारा देशातील अनेक लोकोप्रमाणे मुंबईतील लाखो गिरणी कामगार तसेच साताच्यातील खुडकी शेतकऱ्यांच्या रास्त मागण्यासाठी लढा देवून त्यांना न्याय मिळवून दिला. तसेच शेतकीला हमीभाव मिळावा, धरणग्रस्तांचे योग्य पुनर्वसन व्हावे. यासाठी त्यांनी महाराष्ट्र सरकारविरोधात आंदोलने केली. नानांच्या कायर्ची दखल घेवून कम्युनिस्ट पक्षाने त्यांनी डिसेंबर १९५५ला 'अखिल भारतीय किसान सभेचे' उपाध्यक्ष म्हणून निवड केली. सहा महिन्यांनंतर लोगोचव त्यांची 'अखिल भारतीय किसान सभेचे' अध्यक्ष म्हणून निवड झाली. ^५ यानंतर त्यांनी देशातील शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांच्या सोडवणुकीसाठी त्यांनी कार्य केले.

भारत सरकारच्या वर्तीने भारतीय शेतकऱ्यांचे प्रतिनिधी मंडळ आँगस्ट/सटेंबर मध्ये सोहित रशियाच्या भेटीवर गेले होते त्याचे नेतृत्वाही नाना पाटील यांनी केले होते. ^६ या दौऱ्यावरून परत आल्यानंतर महाराष्ट्रात संयुक्त महाराष्ट्र लढायाला सुरुवात झाली होती. नानांनी आपले लक्ष्य या लढ्यात केंद्रित करून संयुक्त महाराष्ट्र राज्य निर्मितीसाठी महत्वपूर्ण योगदान दिले. महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीनंतर पुढील काळात पुढा आले श्रमिकांच्या लढ्याचे कार्य सुरु केले. दरम्यानच्या काळात १९५७ च्या सार्वत्रिक निवडणुकीत ते सातारा मतदारसंघातून खासदार झण्णून निवडूनही आले होते. तसेच १९६२ च्या निवडणूकित त्यांचा सातारा मतदारसंघातून पराभवी झाला. ^७ तीरीही ते एक कम्युनिस्ट कार्यकर्ता म्हणून कार्य करीतच राहिले होते. त्यांच्या प्रयत्नांना यश येवून महाराष्ट्र कम्युनिस्ट विचारसरणी मूळ धरू लागली होती.

१९६२ मधील चीनचे भारतावरील आक्रमण व नानांची भूमिका : स्वातंत्र्यपूर्वकाळात ब्रिटिश राजवटीने या दोन राष्ट्रांच्या नैमित्तिकरित्या निश्चित झालेल्या सीमांचे 'मँकमोहन रेषा' असे नामकरण केले होते. त्यावेळी दोन्ही राष्ट्रांनी त्या मान्याही केलेल्या होत्या. तीरीही साप्राच्यवादी चीनने १९५९ पासून लडाख विभागातील भारतीय भूभाग व्यापण्यास सुरुवात केली. सीमाप्रश्नी तणाव वाढू लागला. भारताने तिबेटचे धर्मगुरु दलाई लामा यांना राजकीय आश्रय दिला. त्यामुळे चीनने भारत आपल्या अंतर्गत बाबीत हस्तक्षेप करत आहे असा आक्षेप घेतला. दोन्ही देशांचे संबंध खूपच बिघडले. अशाही परिस्थितीत तत्कालीन भारताचे पंतप्रधान पंडित नेहरूनी दोन्ही राष्ट्रांचे संबंध सुधारण्यासाठी प्रयत्नांची पराकाढा केली. तीरीही नेहरूच्या शांततावदी धोरणाला दुगारून चीनने आँकटोबर १९६२ मध्ये भारतावर अचानक आक्रमण केले. ^८

११७

आस्था रापाका असले त्याची
तोतो हा विचार शास्त्रीय नवाचा
ता. त्यावेळी ६०० मी. इंच
खडक झिजल्याचे तिमुळ
प झाले आहेत. प्रीम. १०० मी.
ची असल्याचे त्याचा

प्रिक्षिततेसाठी भेगा भरणा, वाचक
मध्ये धरणाच्या अनुवानात
वे काम पुर्ण करण्यात आला
बूतीकरण झाले असन्यापृष्ठ
हे, तसा भूकंपाचा सदाशयकृत
आ सर्वंदुर प्रचार झाला अमका
इत.

आदर्श नमुना आहे. सांडवा
स्टीगमुळे धरणाचा भाग पक्का
ब्रॅच मजबूत आहे. कोंकण
आहे. ६.५ रिस्टर क्षमतेच्या
झाले आहे. यामुळे कोंकण

रणाचे अधीक्षक अभियंता
पार नाही. १९६७ सालच्या
शेयना धरणाला कोणताही

चा शासकीय पातळीवरून
प्राणाची भाग्यरेखा ठरलेल्या
धरण मजबुतीकरणानंतर
त आहे. धरणामुळे भक्त

४०. क्रांतिसिंह नाना पाटील आणि १९६२ चे भारत चीन युद्ध

प्रस्तावना : क्रांतिसिंह नाना पाटील जीवनम् मपालकाणा व गांधकाणान् भ्रंगुमा होते याची आपाणा वीजापाल इन दीनीपूर्ण बांदगाळी होती. त्यात कधीही तडजोड केती नाही. स्वातंश्रोतां काळान गोणारीव तन्मेंच कल्याणामार्दी न घारांग क्रम्पितर पांतीन दाढ्यांवाले तीव्रे भारतीय कम्पुनिस्ट पार्टीची विचारधारा आतराशीद्य कम्पुनिस्ट विचारांची फिळी तुळती अपीली होती. तेजा घटावार पार्तीनांक क्रम्पितर विचारामध्ये तीव्रे १९६२ मध्ये आक्रमण केले तेका सर्वच भारतीय कम्पुनिस्टांना गोष्ठल उडालेना होता. अग्रा या वैतांतिक तोंडांच्या गीर्यारुदीनी क्रांतिसिंह नाना पाटील यांनी ठाप राष्ट्रवादी भूमिका घेवून अपले वेळेण दाढ्यावृत दिले होते. व्याच्या या १९६२ च्या दृश्यातील भूमिक्यांमुळे टाकायाचे काप प्रस्तुत शोधनिवंधात करण्यात आलेले आहे.

क्रान्तिसंहारीय भरतायथ कम्पुनेट पार्टीत प्रवेश : भारतीय स्वतंत्र चलनवारीतील जेंडे नेते व मातागं प्रतिमाकांगचे ग्राहने क्रान्तिसिंह नामा व कामगार किसान पक्षात त्यांनी कार्य केलेले होते. तीरी सर्वसामान्य गोगारीब बऱतंचे हित या आपल्या अंतिम घेयापासून ते कंधीरी विजित झाले नाहीत. १९५२ च्या सार्वत्रिक निवडणुकीत कॅर्गिसने महाराष्ट्रातील डाळ्या विनायकरामाच्या सर्वंच पासांचा दारूण पापवंक केल्यामुळे कृषकी चलवळीता ओढोहटी लागलेली होती.^१ महाराष्ट्रातील कॅर्गिसविरोधी गटातील बुजंन समाजांने अनेक नेते कॅर्गिसमध्ये प्रत जात दोल लालन तंत्र यांनांनी पेपे मिळवत होती.

परंतु श्रमिकांचे राज्य आणण्याचे स्वप्न उराशी बाळगणारे क्रांतिसिंह परत कॅम्पसमध्ये गेले नाहीत. तसेच त्यांना नवीन मार्हाई सापडत नक्कला. अशा या द्विधा परिस्थितीवेळीच १९५२ मध्ये भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाने जाहीर निवेदन काढून देशातील कांतिकास्काना लोकशाही क्रांती पुढे नेण्यासाठी आपल्या पक्षात येण्याचे आवाहन केले.^३ त्यानुसार देशातील अनेक लोकांप्रमाणे मुबाईतील लाडो गिरणी कामगार तसेच साताच्यातील बाबुराव जगताप, माधवराव गायकवाड, शेख काका इ.लोक कम्युनिस्ट पक्षात गेले होते. लिंब, ता.जि.सातारा येथील बाबुराव जगताप हे मुबाईतील कामगारांने पुढारी होते. क्रांतिसिंहांशी त्यांचे जिबाळ्यांचे संबंध होते. त्यांच्या प्रयत्नाने नानानी १९५३ मध्ये नाशिक जिल्हातील गणवट येवेळ भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाच्या परिस्थेत कम्युनिस्ट पार्टीत प्रवेश केला.^३

कम्युनिस्ट पार्टीतील प्रांरंभीचे कार्य : भारतीय कम्युनिस्ट पार्टीची स्वातंत्र्यचळवालीतील चुकीच्या भूमिकेमुळे कम्युनिस्टविषयी जनतेत अप्रियता होती. क्रांतिसंहिंसाराखा भक्तम जनाधार असलेला नेता पक्षात आल्यामुळे महाराष्ट्रातील कम्युनिस्टांना उडीत अवस्था प्राप्त झाली होती. त्यांची शेतकऱ्यांविषयीची तळमळ पाहून पक्षाने त्यांना 'महाराष्ट्र किसान सभेचे' अध्यक्ष म्हणून नियुक्त केले.^४ नानांच्या नेतृत्वाखाली फलटण येथील ऊंडकरी शेतकऱ्यांच्या रास्त मागण्यासाठी लाढा वेळून त्याना न्याय मिळवून दिला. तसेच शेतकीला हमीभाव मिळावा, धरणग्रस्तांचे योग्य पुरवंसन व्हावे. यासाठी त्यांनी महाराष्ट्र सरकारविरोधात आंदोलने केली. नानांच्या कार्याची दखल वेळून कम्युनिस्ट पक्षाने त्यांची डिसेंबर १९४५ला 'अखिल भारतीय किसान सभेचे' उपाध्यक्ष म्हणून निवड केली. सहा महिन्यांनंतर लोगोचव त्यांची 'अखिल भारतीय किसान सभेचे' अध्यक्ष म्हणून निवड झाली.^५ यानंतर त्यांनी देशातील शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांच्या सोडवण्णीसाठी त्यांनी कार्य केले.

भारत सरकारच्या वरीने भारतीय शेतकऱ्यांचे प्रतिनिधी मंडळ आँगस्ट / सट्टेबर मध्ये सोहियत रशियाच्या भेटीबर गेले होते त्याचे नेतृत्वही नाना माटील यांनी केले होते. ^६ या दौऱ्यावरून परत आल्यानंतर महाराष्ट्रात संयुक्त महाराष्ट्र लढ़ायाला मुरुवात झाली होती. नानंती आपले लद्य या लढ़ायात केंद्रित करून संयुक्त महाराष्ट्र राज्य निर्मितीसाठी महत्वपूर्ण योगदान दिले. महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीनंतर पुढील काळात पुन्हा आपले अमिकांच्या लढ़ायाचे कार्य सुरु केले. दरम्यानच्या काळात १९५७ च्या सार्वत्रिक निवडणुकीत ते सातारा मतदासंघातू खासदार म्हणून निवडूनही आपले होते, तसेच १९६२ च्या निवडणूकीत त्यांचा सातारा मतदासंघातूनच पराभवही झाला. ^७ तरीही ते एक कम्युनिस्ट कार्यकर्ता म्हणून कार्य करीत राहिले होते, त्यांच्या प्रथलानांना यश येवून महाराष्ट्र कम्युनिस्ट विचारसरणी मूळ धूर लागली होती.

१९६२ मधील चीनचे भारतावरील आक्रमण व नानांची भूमिका : स्वातंत्र्यवृक्षाळात ब्रिटिश राजवटीने या दोन राष्ट्रांच्या मसागताव्याप्त असेही चिन्त झालेल्या सीमांचे 'मँकोमेहन रेखा' असे नामकरण केले होते. त्यावेळी दोन्ही राष्ट्रांनी त्या मान्याही केलेल्या होत्या. तरीही साम्राज्यवादी चीनने १५१ पासून लडाख विभागातील भारतीय भूभाग व्यापण्यासु सुरुवात केली. सीमाप्रस्थी तणाव वाढू लागला. भारताने तिबेतचे धर्मगुरु दलाई लामा नांना राजकीय आश्रय दिला. त्यामुळे चीनने भारत आपल्या अंतर्गत बाबीत हस्तक्षेप करत आहे असा आक्षेप घेतला. दोन्ही देशांचे संबंध खूपच अघडले. अशाही परिस्थितीत तत्कालिन भारताचे पंतप्रधान पंडित नेहरूनी दोन्ही राष्ट्रांचे संबंध सुधारण्यासाठी प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली. तरीही

चीनचे आक्रमण ही आंतरराष्ट्रीय कम्युनिस्टांचीच चाल आहे आणि भारतीय कम्युनिस्टही चीनवादीच आहेत अशी चर्चा देशभर होवू लागल्या
चीनच्या या अनपेक्षित आक्रमणामुळे देशातील कम्युनिस्ट नेतृत्वही हादरले होते. या प्रश्नावर नेमकी काय भूमिका घ्यावी? यावर चर्चा कागद्यामध्ये
कम्युनिस्ट पक्षाच्या नेशनल कौन्सिलची बैठक झाली. परंतु आंतरराष्ट्रीय कम्युनिस्ट पक्षाच्या प्रभावाखाली येवून मँकमोहन सीमारेषेचे अस्तित्व
अमान्य करून, चीनच्या आक्रमणाबाबत भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाने कोणतीही ठोस भूमिका घेतली नाही. तसेच पुढील विजयवाडा व कलांवळ
येथीलही बैठका कोणत्याही निर्णयाविनाच संपल्या. त्यामुळे भारतात कम्युनिस्टांबद्दल अनेक शंका निर्माण होवू लागल्या होत्या.^९

भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाच्या या चुकीच्या धोरणामुळे महाराष्ट्रातही कम्युनिस्टांच्या लोकप्रियतेत घट झाली होती. क्रांतिसिंह हे महाराष्ट्रातील १९४३
प्रमुख कम्युनिस्ट नेते होते. परंतु त्याचबरोबर ते एक स्वातंत्र्यवीरही व सचे देशभक्तत्वही होते. जरी ते विचाराने कम्युनिस्ट झालेले असले तरी च्याच्या
सर्वोच्च निष्ठा देशाप्रतीची राहिलेल्या होत्या. यामुळे देशावरील या आक्रमणाबाबत पक्षाने घेतलेली भूमिका व पक्षनिष्ठा यांना बाजूला ठेवून कोणत्याही
परिणामाची तमा न बाळगता नानांनी सर्वप्रथम या चीनच्या आक्रमणाचा जाहीर निषेध केला. तसेच आपली सर्व ताकद पणाला लावून भारतीय
कम्युनिस्ट पार्टीला आपल्या धोरणात बदल करण्यास भाग पाढण्याचे प्रयत्न सुरू केले. याकामी त्यांना कॉ. कमल भागवत, कॉ. ए. बी. वर्धन, कॉ. दृष्टि,
कॉ. बाबुराव जगताप, कॉ. माधवराव गायकवाड इ. नी सहकार्य केले.^{१०}

मुंबई येथे या चीनी आक्रमणाबाबत कम्युनिस्ट पक्षाच्या महाराष्ट्र प्रदेश कौन्सिलची बैठक झाली. या बैठकीत नानांनी चीनच्या आक्रमणाचे
कडक शब्दात निषेध केला. तसेच भारताच्या चीनविषयीच्या भूमिकेचे समर्थन करून पंडित नेहरूच्या शांततेच्या परराष्ट्र नीतीचेही कौतुक केले. सर्व देशावासियांनी एकत्रितपणे या आक्रमणाचा प्रतिकार करावा असे आवाहनही केले. प्रांतिक कौन्सिलतर्फे चीनच्या आक्रमणाचा धिक्कार करण्यात ठारावही पास करवून घेतला. तसेच जाहीर सभा घेवून या आक्रमणाविरुद्ध जनमत संघटित करण्याचे कार्य त्यांनी केले.^{११} अशा प्रकारे चीनच्या
आक्रमणावेळी पक्षाच्या आदेशाशिवाय नानांनी चीनचा जाहीर निषेध करून आपली राष्ट्रीय वृत्ती दाखवून दिली होती.

समारोप : क्रांतिसिंह नाना पाटील हे भारतीय कम्युनिस्ट पक्षात गेल्यामुळे त्यांच्यावर खूप टीका झाली होती. कारण १९४२ चा लढा व १९४३
चे चीनचे आक्रमण यावेळी भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाने घेतलेल्या चुकीच्या भूमिकेमुळे कम्युनिस्ट पक्षाविषयी भारतीय जनतेत संशयाचे वातावर
निर्माण झालेले होते. गोरगरीब श्रमिक जनतेचे राज्य आणण्यासाठी कम्युनिस्ट मार्ग योग्य वाटल्यामुळे नाना पाटील या पक्षात आले होते. परंतु व
पक्षात राहूनही त्यांनी आपले वेगळे अस्तित्व टिकविले होते. चीनच्या आक्रमणाविषयी पक्षादेश नसतानाही जाहीर भूमिका घेवून कम्युनिस्ट पक्षाच्या
महाराष्ट्र प्रांतिक कौन्सिलतर्फे चीनच्या आक्रमणाचा निषेध करणारा ठाराव पास करवून घेवून कम्युनिस्ट पक्षाला राष्ट्रीय प्रवाहात आणण्याचाम
क्रांतिसिंह नाना पाटील यांनी पुढाकार घेतल्याचे दिसून येते.

संदर्भ:

१. मुलाखत : प्रा. डॉ. गुरुव बाबुराव, दि. १६/११/२०११.
२. मुलाखत : कॉ. माने किरण, दि. ०६/०१/२०१२.
३. भागवत कमल, क्रांतिसिंह कॉम्प्रेड नाना पाटील, भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाच्या महाराष्ट्र राज्य कौन्सिलचे प्रकाशन, प्रथम आवृत्ती, २६ जानेवारी, १९७७, पृष्ठ २२.
४. शिवणीकर राघव, सातारचा सिंह क्रांतिसिंह नाना पाटील समग्र चरित्र, एस.एम. अधारे पब्लिकेशन, प्रथम आवृत्ती, १५ ऑगस्ट १९८६, पृष्ठ २५५.
५. भागवत कमल, उपरोक्त, पृष्ठ २४.
६. क्रांतिसिंह नाना पाटील यांनी मॉस्कोहून आपल्या घरच्यांना पाठविलेले दि. ०७/०९/१९५५ चे पत्र.
७. मुलाखत : श्री.लाड जी.डी., दि. २३/१०/२०१०.
८. दै.मराठा, दि. ३१/१०/१९६२.
९. मुलाखत : डॉ.पाटणकर भारत, दि. १३/०९/२०११
१०. पवार जयसिंगराव भाऊसाहेब(संपा.), क्रांतिसिंह नाना पाटील(खंड एक व दोन एकत्रित), रिया पब्लिकेशन, कोल्हापूर, नवी सुधारित आवृत्ती.
११. दै.मराठा, दि. १२/०८/१९५९.